

Levendbarende hagedis op een Gronings eiland

Michiel van der Lugt, Arjan van der Lugt & Guido van der Lugt

Het project Blauwestad in Oost-Groningen heeft de afgelopen jaren herhaaldelijk de landelijke media gehaald. Eerst door het onder water zetten van 800 hectare landbouwgrond, later door de tegenvallende verkoop van de 1500 bouwkvavels. Midden in het nieuwe meer van Blauwestad ligt een eilandje. Hier leeft één van de noordelijkste populaties van de levenbarende hagedis in Nederland.

Blauwestad is een groots opgezet gebiedsontwikkelingsproject bestaande uit natuurontwikkeling, waterrecreatie en woningbouw. In 1993 haalde het zelfs de New York Times: "Dutch do the unthinkable: sea is let in" kopte het krantenartikel.

Mannetje levendbarende hagedis
(Foto: Jelger Herder)

Na eeuwen van landaanwinning is Blauwestad het eerste project in Nederland waar landbouwgrond weer onder water werd gezet. Een spectaculair plan om Oost-Groningen er in één keer bovenop te helpen. Om te begrijpen waarom juist op een eilandje midden in het nieuwe meer een populatie levenbarende hagedissen (*Zootoca vivipara*) leeft, moeten we teruggaan naar het ontstaan van het gebied.

Eiland van Winschoten

Blauwestad ligt midden tussen Winschoten, Midwolda, Finsterwolde en Beerta. Het gebied wordt het Eiland van Winschoten genoemd. Stuwwallen uit de ijstijd hebben dit gebied gevormd en zijn nog steeds zichtbaar als lichte glooiingen in het landschap. Na afloop van het pleistoceen, toen het klimaat opwarmde en de zeespiegel steeg, raakte dit gebied overdekt met veen. Dit maakte toen onderdeel uit van het Bourtangerveen, een enorm hoogveengebied dat het hele oostelijke deel van de huidige provincies Groningen en Drenthe omvatte en doorliep tot diep in Duitsland. Toen de zeespiegel verder steeg begon de Dollard steeds grotere gaten in dit veengebied te slaan. Ten westen, noorden en oosten van het Eiland van Winschoten ontstond een getijdenlandschap waar het veen vervangen werd door dikke pakketten zeeklei. De stuwwallen beschermden het schiereiland tegen de oprukkende zee. Hierdoor kon het veen tussen de stuwwallen door blijven groeien. Vanaf de late middeleeuwen begint men met de ontginning van dit hoogveen, waarmee tot begin twintigste eeuw wordt doorgegaan. Het enige wat er nu nog van rest, ligt midden op het voormalige schiereiland:

drie hoogveenstroken met een gezamenlijke oppervlakte van 0,4 hectare.

Blauwestad

In 1988 ontstond het plan om overtollige landbouwgrond onder water te zetten en daarmee de regio het Oldambt een economische impuls te geven. In eerste instantie ging het om een nieuw merengebied met een totaal wateroppervlak van 3000 hectare, dat tot over de Duitse grens door zou lopen. De Duitse bestuurders namen dit plan niet serieus, maar op het Groningse provinciehuis werd het met belangstelling aangehoord. Uiteindelijk is er in 1997 besloten om een bescheidener deel van het Oldambt onder water te zetten. Het Eiland van Winschoten krijgt een nieuw meer, met rondom nieuwe natuur en woningbouw. In 2005 draait koningin Beatrix de kraan open, waarna het 800 hectare grote Oldambtmeer zich in korte tijd vult. In 2005 is ook gestart met de kaververkoop. Tot op heden zijn ongeveer 200 van de 1500 bouwkvavels verkocht, veel minder dan waarmee gerekend is. De Provincie Groningen lijdt een miljoenenverlies.

Hoogveenreservaat Meerland

Het lastige bij het onder water zetten van een gebied is dat het meestal niet leeg is. Boerderijen en woningen moeten verplaatst worden. De oplossing die men in Blauwestad hiervoor bedacht, is het verplaatsen van de bestaande bewoners naar een eilandje midden in het Oldambtmeer. Met dit eiland, Meerland genaamd, wordt meteen een tweede probleem opgelost: de laatste hoogveenrestanten

Luchtfoto Blauwestad met op de voorgrond eiland Meerland (Foto: Jan Zeeman/Dagblad van het Noorden)

van de provincie Groningen liggen toevallig midden in het meer en moeten bewaard blijven. Dus wordt er rond de restjes hoogveen en de nieuwe woningen van de te verplaatsen bewoners een dijk aangelegd. Meerland komt als een minipolder

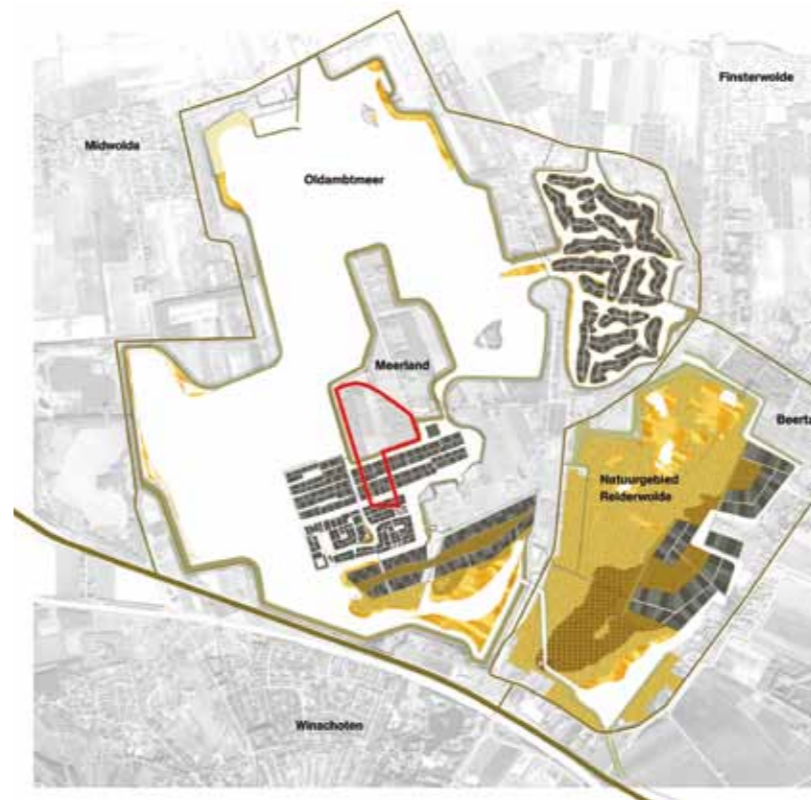
midden in het Oldambtmeer te liggen. Een brug verbindt het met het vasteland.

Hoogveenreservaat Meerland omvat het zuidelijke deel van het eiland en is ongeveer 25 hectare groot. Naast de drie hoogveenrestanten bestaat het

voor een groot deel uit aangeplant en spontaan ontwikkeld loofbos.

Het midden wordt gevormd door een perceel schraalgrasland met veel pitrus (*Juncus effusus*). Een klein perceel bestaat uit afgegraven hoogveen. Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) is hier de dominante vegetatie. Een kudde van 20 tot 30 schapen begraast het grasland en delen van het bos.

Natuurreservaat Meerland is eigendom van Staatsbosbeheer. Sinds de komst van Blauwestad is het beheer in handen van Stichting Gronings Landschap.

Plattegrond Blauwestad met het oorspronkelijke natuurreservaat Meerland rood omkaderd
(Afbelding: De Zwarte Hond)

Eén van de hoogveenrestanten in het natuurreservaat
(Foto: Marnix Vink)

Levendbarende hagedis in Meerland

Voor de komst van Blauwestad was natuurreservaat Meerland 10 hectare groter. Dit weggegraven deel bevatte geen hoogveenrestanten, maar wel schraalgrasland en afgegraven hoogveen met pitrus en pijpenstrootje. Van die tijd zijn een aantal geregistreerde waarnemingen van de levendbarende hagedis uit het gebied bekend. De eerste waarneming van vier exemplaren dateert uit 1988. Daarna wordt er een exemplaar gezien in 1996 en twee exemplaren in 1998. In de Flora- en Fauna-inventarisatie van Meerland (Luijten, 2002) wordt de populatie omschreven als zeer klein en geïsoleerd. Het advies is om extra aandacht te geven aan deze kwetsbare soort die “nog niet op de rode lijst van Reptielen [staat] maar daar niet ver van af [is].” Inmiddels staat de soort overigens inderdaad op de Rode Lijst (van Delft *et al.*, 2007). De plannenmakers van Blauwestad beslisten anders. Al in het ontwerpvoorstel uit 2000 wordt het natuurreservaat opgeknipt. Het noordelijke deel met de hoogveenrestanten wordt door middel van een dijk bij het eiland Meerland getrokken. Het zuidelijke deel wordt afgegraven en omgevormd tot bouwkveld. Natuurreservaat Meerland lijkt daarmee afgeschreven. In de Natuurtoets die Arcadis in 2003 opstelt om te kunnen beginnen met de aanleg van Blauwestad wordt dit

bevestigd: “Meerland kent wel al lange tijd een zeer geïsoleerde ligging midden in het omringende akkerland en lijdt sterk onder verdroging. [...] Het gebied heeft dan ook het kenmerk van een sterk versnipperd habitat, namelijk een achteruitgang van biodiversiteit en waarschijnlijk een beperkte levensvatbaarheid van populaties.”

Noordelijkste populatie op het vasteland

In het voorjaar van 2007 bezoekt Michiel van der Lugt het pas gevormde eiland Meerland en neemt vijf exemplaren van de levendbarende hagedis in het reservaat waar. In het voorjaar van 2011 zijn drie levendbarende hagedissen door Arjan van der Lugt waargenomen. Twee van deze hagedissen zijn juveniel. Opvallend is dat al deze waarnemingen niet op de hoogveenrestanten zijn gedaan, maar op het perceel schraalgrasland en het perceel afgegraven hoogveen. Wat de waarnemingen extra bijzonder maakt, is dat het de noordelijkste bekende populatie levendbarende hagedissen op het vasteland van Nederland betreft (Terschelling is de noordelijkste vindplek) (Strijbosch, 2009). Ten noorden van Blauwestad zijn er waarnemingen bekend rond het Groningse dorp 't Zandt, maar de betrouwbaarheid van deze waarnemingen is twijfelachtig.

De levendbarende hagedissen in natuurreservaat Meerland zijn zeer waarschijnlijk een restpopulatie van de oorspronkelijke Bourtangerveenpopulatie. De heikikker (*Rana arvalis*), hazelworm (*Anguis fragilis*) en adder (*Vipera berus*) zijn soorten die er waarschijnlijk vroeger ook wijdverspreid voorkwamen. De heikikker is in 1982 nog waargenomen in Meerland. Daarna is er, onder andere door Leon Luijten en ons, wel gezocht naar deze soort. Het is niet uit te sluiten dat er nog heikikkers zitten. De hazelworm is verdwenen uit het gebied. Er is slechts één waarneming bekend uit 1952. Dit betreft een locatie die nu op de bodem van het Oldambtmeer ligt. De adder is waarschijnlijk al langer geleden, tijdens de ontginning van het hoogveen, van het Eiland van Winschoten verdwenen. Ze komen nog wel voor in een prachtig stukje hoogveen bij het Duitse Wymeer. Dit restant van het Bourtangerveen ligt ongeveer 20 kilometer ten oosten van Meerland, net over de Nederlandse grens.

Henk Blekers boeren natuur

Ter compensatie voor het verlies aan natuur en als schakel in de Ecologische Hoofdstructuur wordt elders in Blauwestad een nieuw 200 hectare groot natuurgebied ontwikkeld, Reiderwolde genaamd. In 2008 laat de toenmalig gedeputeerde Henk Bleker hier zien wat hij later als staatssecretaris van Landbouw en Natuur bedoeld met “Boeren natuur”. Drie schapenboeren mogen Reiderwolde ontwikkelen; hier geen afgesloten “elitenatuur” maar beleefbare en toegankelijke natuur voor de gewone burger. De hagedissen op het eilandje in het Oldambtmeer zullen Reiderwolde waarschijnlijk niet bereiken. De toekomst van de levendbarende hagedis in Meerland is onzeker. Een deel van de habitat is verdwenen in het meer, het resterende terrein is nog steeds sterk verdroogd. Stichting Gronings Landschap, de huidige beheerder van het natuurgebied, heeft plannen om de waterstand te verhogen. Ook wordt op het eiland

Verschraald grasland waar de hagedissen zijn waargenomen
(Foto: Arjan van der Lugt)

een perceel nieuwe, natte natuur ontwikkeld dat in de toekomst mogelijk geschikt is als nieuw leefgebied voor de populatie. Of deze maatregelen voldoende zijn om de levendbarende hagedis in Blauwestad te behouden, is onduidelijk.

Met dank aan Leon Luijten.

Summary

The common lizard in Blauwestad
In the northeast of the Netherlands, a landscape transformation project *Blauwestad*, designed to give this poor and underperforming region an economic boost, has led to the creation of a 800-hectare lake. The project concerns an area in the middle of the ‘Island of Winschoten’, a former peninsula that push moraines, formed during the ice age, protected from flooding by the nearby sea. For hundreds of years, this area was a part of *Bourtangerveen*, a huge moorland that stretched from the northeast of the Netherlands to northwestern Germany. From the Middle Ages onwards, people harvested the moorland peat, thereby gradually changing the area into agricultural land. Nowadays, the only remnants of the moorland are on an island left in the middle of the newly formed lake, three strips of peat together having a surface of 0.4 hectares. Along with some broadleaf woodland and grassland, they form the 25-hectare nature reserve

Meerland. A small population of the Common Lizard (*Zootoca vivipara*) occurs in the grassland around the peat strips, probably a remnant of a large population that once lived on *Bourtangerveen*. Now one of the most northern in the Netherlands, this literally isolated population has an uncertain future.

Literatuur

Arcadis, 2003. De Blauwe Stad; Natuurtoets. Arcadis, 's-Hertogenbosch.
Kos, G., 2008. Natuurtoets De Blauwe Stad. Arcadis, 's-Hertogenbosch.
Bazelmans, J., Weerts, H. & M. van der Meulen (red.), 2011. Atlas van Nederland in het Holoceen. Uitgeverij Prometheus, Amsterdam.
Boetze, W. & B. Westerink, 2005. Hoogte op kleur; De Blauwe Stad, Noorderbreedte #5: 42-43.
Brink, H. van den & R. Fijn, 1989. Vegetatiekartering Meerland. Staatsbosbeheer.
Delft, J.J.C.W. van, R.C.M. Creemers & A. Spitzen-van der Sluijs, 2007. Basisrapport Rode Lijsten Amfibieën en Reptielen volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Stichting RAVON, Nijmegen, in opdracht van Directie Kennis, Ministerie van LNV.
De Zwarte Hond, 2004. Stedenbouwkundig plan; De Blauwe Stad.
Kok, A., 2004. De Blauwe Stad feuilleton; aflevering 1: “en kijk, je hebt een plas

waar je wat al niet mee kunt doen”. Noorderbreedte #3: 31-37.
Luijten, L., 2002. Flora en fauna van Meerland. Privé-uitgave, Midwolda.
Noordhoff, I., 2008. Een schuur vol beukenootjes voor een nieuw bos. Noorderbreedte #1: 26-29.
PAU & Inraplus, 2007. Gebiedsvisie ‘Meerland - Ekamp’; “Rustig hart van Blauwestad”.
Strijbosch, H., 2009. Levendbarende hagedis *Zootoca vivipara*. In: Creemers, R.C.M. & J.J.C.W. van Delft (RAVON)(redactie), 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden.
Yap, H.S., 2000. De Stad als Uitdaging, 203-213. NAI uitgevers, Rotterdam.

Michiel van der Lugt

Jan Willem Frisostraat 28b
3051 EL Rotterdam

Arjan van der Lugt

Karperlaan 49
2411 DA Bodegraven

Guido van der Lugt

Het Stroomdal 44
6971 MR Brummen